

τὸν ν' ἀναδειχθῇ νικηφόρος ἐν τῇ πάλῃ ἣν ἐπεχείρησε πρὸς τὰς ἡδὴ ἀκμαζούσας καὶ ὅλως μεμορφωμένους γλώσσας τῶν ἐν τῇ χώρᾳ οἰκούντων, πολυαριθμῶν Σλαύων καὶ Γερμανῶν· καὶ ἐν τούτοις ἡ γλῶσσα ἦτο τὸ κυριώτερον ὄργανον δι' οὗ οἱ Οὐγγροὶ ἤλπιον νὰ ἐκκαρπάλισαι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Ρίψωμεν ἡδὴ ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῶν Χριστιανικῶν φυλῶν τῆς ἀνατολῆς.

Ἐν ἐξαιρέσωμεν τοὺς Σλαύους τῆς Σερβίας, τῆς Βοσνίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, ἐτι δὲ τοὺς μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ Αἰμου οἰκοῦντας Βουλγάρους, οἵτινες, καὶ τοὶ μὴ ὄντες Σλαῦοι, καθὼς ὁμοίως παραδεξάμενοι οἱ πλείστοι τὴν Σλαυικὴν, συγκαταλέγονται μετὰ τῶν Σλαυικῶν φυλῶν, πᾶσα ἡ λοιπὴ εὐρωπαϊκὴ χώρα ἢ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἰμου, αἱ νῆσοι καὶ ἡ μικρὰ Ἀσίαν οἰκοῦνται ὑπὸ τῶν ἐξῆς Χριστιανικῶν φυλῶν· Ἑλλήνων, Ἀλβανῶν, ὀλίγων τινῶν Βλάχων καὶ ὀλίγων Βουλγάρων. Οἱ Ἕλληνες, ἂν καὶ ἀσυγκρίτως τῷ λόγῳ, πολυαριθμότεροι τῶν λοιπῶν, οὐδέποτε ἐν τούτοις προέτειναν κυριαρχικὰς ἀξιώσεις ἢ ἀποκλειστικὰ προνόμια καὶ δίκαια. Ἐνεκντίας ἐθεώρησαν ἀεῖποτε ὡς ἀδελφοὺς ὅλους τοὺς ἄλλους Χριστιανοὺς τοὺς ἀπ' αἰῶνος συγκατοικήσαντας μετ' αὐτῶν εἰς τὰς χώρας ταύτας, καὶ πάντοτε ἐπρόσθευσαν, ὅτι, ὅπως κοινὰ ὑπῆρξαν τὰ παθήματα, κοινὰ θέλουσιν ὑπάρξει τὰ ὠφελήματα. Ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, κατοικοῦσι καὶ Ἀλβανοί, καὶ Βλάχοι· ἅπαντες δὲ νέμονται τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ ὑπόκεινται εἰς τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις. Ἀλλὰ τί ὁμιλοῦμεν περὶ Βλάχων καὶ Ἀλβανῶν; αὐτοὶ οἱ Ὀθωμανοί, αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι ἔχουσι τὰ αὐτὰ μετὰ τῶν Χριστιανῶν δικαιώματα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ μὲν Βλάχοι σχεδὸν δὲν ἔχουσιν ἰδίαν γλῶσσαν, οἱ δ' ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις οἰκοῦντες Βούλγαροι εἶναι εὐαριθμοί, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ στεροῦνται γλώσσης γραπτῆς, καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἀτελής αὐτῶν διάλεκτος εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν μαγικὴν καὶ συγχωνευτικὴν ἰσχύϊν τῆς Ἑλληνικῆς· ὥστε ἐν τῇ ἀνατολῇ θέλει πιθανώτατα ἐπέλθει ποτὲ φυλετικὴ τις καὶ γλωσσικὴ ἐνότης. Τοῦτο ὁμοίως ὅχι διὰ μιᾶς, ὅχι διὰ τῆς βίας, ὅχι διὰ νόμων περιστελλόντων τὰ δίκαια τῶν ἀλλογλώσσων φυλῶν ἢ προσβαλλόντων τὴν εὐλογον αὐτῶν φιλοτιμίαν, ὅπως ἐπεχείρησαν νὰ πράξωσιν οἱ Οὐγγροὶ· ἀλλὰ βαθμῆδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, εἰρηνικῶς τῷ τρόπῳ, διὰ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων, διὰ τῆς ὁμολογουμένης ὑπεροχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, πολιτισμοῦ καὶ ἰδιώματος. Οὐδαμῶς λοιπὸν ὑπάρχει ἀναλογία, οὐδὲ πόρρωθεν, καὶ ἐτι ὀλιγώτερον ταυτότης μετὰ τῶν ἀξιώσεων τῶν Οὐγγρῶν ὡς πρὸς τοὺς συγκατοικοῦντας μετ' αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ Σλαύους καὶ Γερμανοὺς, καὶ τῶν ἀξιώσεων τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τοὺς συγκατοικοῦντας μετ' αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ Ἀλβανοὺς, Βλάχους, καὶ Βουλγάρους· ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ Ἕλληνες ἀξιώσιν τινα δὲν ἔχουσιν ἄλλην εἰμὴ νὰ ἐπιτύχωσι τὸ ἀγαθὸν τῆς εὐνομίας καὶ τῆς εὐημερίας ἀπὸ καινοῦ μετὰ τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν ἐκεί-

νων. Οἱ δὲ φέροντες εἰς μέσον ταιαύτας ἀνυποστάτου φαντασιοκοπίας, οἷας ὁ προαναφερθεὶς Γάλλος συγγραφεὺς, ἢ ἐπιβουλεύονται τοὺς Χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς, ἢ ἀσύνετοι εἶναι· διότι καὶ τυφλῶ δήλον, ὅτι, ὅχι διὰ διαιρέσεων, ὑποδιαιρέσεων καὶ διχονοιῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἀδελφικῆς συμπνοίας, ὁμοφροσύνης καὶ ἐνότητος ὅλων τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς δύναται ἡ Εὐρώπη νὰ παραγάγῃ εἰς τὰς χώρας ταύτας κατάστασιν πραγμάτων παρέχουσαν ἐγγυήσεις ἰσχύος καὶ διαρκείας, καὶ ἀσφαλιζούσαν τὰ συμφέροντα ὅλου τοῦ κόσμου.

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΥΛΩΝ.

—ο—

Περίσργος εἶναι ἡ ἐξέτασις τῶν διαφόρων ὑλῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν ἐν χρήσει πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ χαρτοῦ.

Πρὸ αὐτῆς ἐτι τῆς ἐρευνήσεως τοῦ διατηρεῖν διὰ τῆς γραφῆς γεγονότα ἀξιοσημεῖωτα, ἐφυτεύοντο δένδρα, ἀνεγείροντο βωμοὶ ἀγροῖκοι ἢ σωροὶ λίθων, ὡς ἐνθυμήματα παρελθόντων συμβάντων. Ὁ Ἡρακλῆς δὲν ἐγνώριζε πιθανῶς τὴν γραφὴν, ὅτε ἀνύψωσε τὰς περιφρήτους στήλας του.

Ὁ ἀρχαιότατος τρόπος τοῦ γράφειν ἐγένετο ἐπὶ κεράμων, πλίνθου ὀπτῆς, ὀστρακοδέρμων καὶ λιθίνων πλακῶν. Μετὰ ταῦτα μετεχειρίσθησαν πίνακες ἐκ διαφόρου ὕλης, εἴτε ἐξ ἐλεφαντίνων ὀστέων, φλοιῶν καὶ φύλλων δένδρων (*).

Ἡ διατήρησις ἀξιομνημονεύτων γεγονότων ἐπὶ σκληρῶν οὐσιῶν, ἐχαράσσεται ἐπὶ βράχων ἢ μετὰλλων· εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωὺ γίνεται μνεῖα γραφῆς ἐπὶ λίθου, ἐπὶ βράχων καὶ ἐπὶ φύλλων μολύβδου. Ἐπὶ λιθίνων πλακῶν ἔλαθεν ὁ Μωϋσῆς τὸν Νόμον γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ δακτύλου τοῦ Θεοῦ. Τὰ ἔπη τοῦ Ἡσιόδου ἐγράφησαν ἐπὶ μολυβδίνων πλακῶν, καθότι ὁ μολυβδος ἦν εὐχρηστος πρὸς γραφὴν, ὡς πε-

(*) Διήγματα τούτων εὗρισκονται ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ. Ἐν τῇ Σλαβικῇ βιβλιοθήκῃ ὑπ' ἀριθ. 3478 ὑπάρχει ἐπιστολὴ Νακίπου (Ναβάδ), γεγραμμένη ἐπὶ φλοιῷ ὄψω περίπου ὁρῶν τὸ μήκος, καὶ πλουσίως κακοσμημένη διὰ χρυσοῦ· ὑπὸ τὸν ἀριθ. 3207 σώζεται βιβλίον Μεξικανικῶν ἱερογλύφων, ἐξωγραφημένων ἐπὶ φλοιῷ. Εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν ὑπάρχουσι διαφορὰ εἴδη, πολλὰ τῶν ὁποίων προήλθον ἐκ τῆς Μελαβάρ καὶ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ μεταγενέστεραι γραφαὶ εἶναι πρὸ πάντων ἐπὶ φύλλων. Ἀντίγραφά τινα τῆς ἱερᾶς Γραφῆς εἶναι γεγραμμένα ἐπὶ φύλλου φοίνικος. Οἱ ἀρχαῖοι ἔγραφον ἀναμφιδόλως ἐφ' οἷου· δὴποτε φύλλου προσφόρου εἰς τὸν σκοπόν. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ὠνομάσθησαν καὶ τὰ φύλλα τῶν βιβλίων. Εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον ὑπάρχουσι πρὸς τούτοις βαθυλῶναι κέραμοι καὶ συντετριμμένα ἀγγεῖα, τὰ ὅποια ὁ λαὸς μετεχειρίζετο γράφειν ἐπ' αὐτοῖς τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς συμβόλους· τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀναφέρεται καὶ ἐν ταῖς Γραφαῖς.

ριτιλισσόμενος ἐν εἴδει κυλίνδρου, ὡς ὁ Πλίνιος μαρτυρεῖ. Ὁ Μοντρωκὼν ἀναφέρει ἀρχαιότατον βιβλίον συγκεῖμενον ἐξ ὀκτὼ μολυβδίνων φύλλων, καὶ ἔχον ἐπὶ τοῦ νότου προσκεκολλημένους κρίκους συνδεμένους διὰ μολυβδίνης ῥάβδου ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ συγκρατῶνται τὰ φύλλα τῆς βίβλου. Μετὰ ταῦτα ἐγένετο δεκτὴ ἡ χρῆσις τοῦ ὀρειχάλκου· οἱ νόμοι τῶν Κρητῶν ἐχαράχθησαν ἐπὶ ὀρειχαλκίνων πλακῶν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐχάρασσον ὁμοίως τὰ τοῦ δημοσίου βίου τῶν ἐπὶ χαλκοῦ, ἡ δὲ ἑμελία τοῦ Κλαυδίου, γεγραμμένη ἐπὶ ὀρειχαλκίνων πλακῶν διατηρεῖται εἰσέτι εἰς τὸ δημαρχεῖον τοῦ Λουγδούνου ἐν Γαλλίᾳ. Διάφοροι προσέτι ὀρειχάλκινοι πλάκες κεκαλυμμέναι δι' ἑτρουσκικῶν χαρακτῆρων ἀνωρύχθησαν ἐν Τοσκάνῃ. Αἱ μεταξὺ Ῥωμαίων, Σπαρτιατῶν καὶ Ἰουδαίων συνθήκαι ἐγράφησαν ἐπὶ χαλκοῦ, καὶ διάφορα διατηρήσεως ἀξία γεγονότα ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ σκληροῦ τούτου μετάλλου· εἰς πολλὰς νομιματοθήκας εὐρίσκονται στρατιωτικαὶ ἀδελφαὶ ἐπὶ χαλκίνων στραγγύλων πλακῶν. Τὸ ἐθιμον τοῦτο ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Ἰνδίαν, πλησίον τῆς Βεγγάλης, ἐνθα εὐρέθη πλάξ χαλκίνη, περιγράφουσα τὴν προῖκα νόμῃς, χρονολογουμένη ἕνα αἰῶνα πρὸ τῆς Χριστοῦ γενέσεως.

Μεταξὺ τῶν γραφικῶν τούτων ὑλῶν, πολλὰ ἦσαν πάντα βάνασοι καὶ ἀπροσφυῶς ἀντικαθιστῶσαι τὴν εὐγενεστέραν ὕλην. Κατὰ τὴν ποιμενικὴν τῆς κοινωνίας ἡλικίαν ἐγράφοντο τὰ ἄσματα δι' ἀκανθῶν καὶ βελονῶν ἐπὶ λωρίων δερμάτος, αἵτινα περιέδεον περὶ τὰς ποιμαντικὰς ῥάβδους. Οἱ κάτοικοι τῶν ὑπερβορείων χωρῶν ἐχάρασσον φαίνονται τὰς ψιδάς των (runes), ἐπὶ τοίχων, καὶ ὁ Ὀλφ, κατὰ τὴν διήγησίν τινος Σάγα, ἔκτισε μεγάλην οἰκίαν, ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν δοκῶν τῆς ὁποίας ἐπέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτὸν χρόνων, ἐν ᾧ ἕτερος βόρειος ἥρως φαίνεται ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην εὐρε κλητέραν ὕλην τῆς καθέδρας καὶ κλίνης του πρὸς διατήρησιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνδραγαθημάτων. Εἰς τὸ δημαρχεῖον τοῦ Ἀνόβεο διατηροῦνται δώδεκα ξύλινοι τράπεζαι περιεχόμεναι ὑπὸ μελισσίνου κηροῦ, ἐφ' ὧν εἶναι γεγραμμένα τὰ ὀνόματα κτητόρων τινῶν οἰκιῶν, ἄνευ τῶν ὀνομάτων τῶν ὁδῶν. Τὰ ξύλινα ταῦτα χειρόγραφα πρέπει νὰ ὑπῆρχον πρὸ τοῦ 1423 ἔτους, ὅτε πρῶτον ἐβύμβοτομήθη τὸ Ἀνόβεο. Τοιαῦτα χειρόγραφα, δύνανται νὰ παρατηρηθῶσιν εἰς δημοσίας συλλογὰς, μαρτυροῦντα βάρβαρον τῆς κοινωνίας κατάστασιν. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀραβῖν, οἵτινες, κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μωάμεθ, φαίνεται ὅτι ἀνέγλυφον διὰ μαχαίριδίου ἐπὶ ὠμοπλάτων προδῶτων ἀξιοσημεῖωτα συμβάντα, τὰς ὁποίας προσέδεον καὶ ἐκρέμων οὕτω ἐπὶ τῶν τοίχων.

Οἱ νόμοι τῶν δώδεκα πλακῶν, οὓς οἱ Ῥωμαῖοι ἀντέγραψαν κατὰ πρῶτον ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ κώδικος, μετὰ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ λαοῦ ἐχαράχθησαν ἐπὶ χαλκοῦ, καὶ καταστράφησαν ὑπὸ κεραυνοῦ καταπεσόντος ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, ἀπώλεια τὰ μάλιστα λυπήτασθαι τὸν Αὐγούστον. Τὸ εἶδος τοῦτο

τῆς γραφῆς διατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς ἐτι χρησιμεῖον εἰς ἐπιγραφάς, ἐπιτάφια καὶ ἄλλας ἐνθυμήσεις παραπεμπομένας εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Αἱ ἐραυρέσεις αὗται ἐγένοντο ὁδηγοὶ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ξυλίνων πλακῶν· καὶ ἐπειδὴ ἡ κέδρος ἔχει ἀντισηπτικὴν ιδιότητα, ἐπροτιμήθη τὸ ξύλον τοῦτο εἰς κατασκευὴν κιβωτίων χρησιμευόντων πρὸς διατήρησιν ἀξιολόγων γραφῶν. Ἡ γνωστὴ φράσις αὕτη τῶν ἀρχαίων, ὅποτε ἀπένεμον τὸ ἀνώτατον τοῦ ἐγκωμίου ἀξιολόγου βιβλίου, *ei cedro digna locuti*, ὅτι δηλ. ἦτο ἀξίον νὰ γραφῇ ἐπὶ κέδρου, ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔλαιον τῆς κέδρου, δι' οὗ πολῦ τιμα χειρόγραφα περγαμηνὰ ἐχρίοντο, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ διατηρηθῶσιν ἐκ τῆς σήψεως καὶ τῶν σκωλήκων, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πέρσιος λέγων· «Ὅστις δὲν προέθετο ν' ἀφήσῃ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τοιαῦτα ἔπη, αἵτινα ἡδύνατο νὰ διατηρήσῃ τὸ τῆς κέδρου ἔλαιον διὰ παντός!»

Ἦτο πρὸς τοῦτοις ἐν χρήσει ἡ ἐπιβαρὴ τῶν πρὸς γραφὴν οὐσιῶν διὰ πορφύρας καὶ ἡ ἐπίτριψις διὰ κεδρίνου τινος ἀποσταλάγματος. Οἱ νόμοι τῶν αὐτοκρατόρων ἐδημοσιεύοντο ἐπὶ ξυλίνων πινάκων ἐγχρωματίστων, ὡς καὶ ὁ Ὁράτιος αἰνίττεται. *Leges incidere leguo*· ἀκολουθῶς ὁμοίως καὶ ἄλλαι ὕλαι ἀντεκατέστησαν τὸ ξύλον. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος, δι' ὃν προετιμᾶτο ἡ κέδρος παντός ἄλλου ξύλου παρεισθήγαγε τὴν χρῆσιν τοῦ κηροῦ, ὡς ὄντος ἀκαταστρέπτου, ἐφ' οὗ γενικῶς ἐγράφοντο διαθήκαι, ἐπὶ σκοπῷ διατηρήσεως· οὕτως ὁ Ἰουδενάλης λέγει, *Ceras imple ne capaces*. Τὸ λεπτιόν τοῦτο ἐκ κηροῦ μίγμα ἐπετίθετο ὡσαύτως ἐπὶ ξυλίνων πινάκων, ὡς χρηγοῦν τὴν εὐκαλίαν εἰς διορθώσεις καὶ ἐξαλείψεις ἡμερησίου χρήσεως.

Ἡ γραφὴ ἐγένετο διὰ σιδηροῦ ὀξέως ἐργαλείου, ὡς τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἄλλων οὐσιῶν ἃς ἐδηλώσαμεν· ἡ γραφὴς (*stylus*) κατασκευάζετο ὀξεῖα ἐκ μιᾶς ἀκρας, χρησιμευούσης πρὸς γραφὴν, καὶ ἀμβλυτέρα ἐκ τῆς ἐτέρας, ὅπως γίνεται ἡ διορθώσις εὐκολος· ἐντεῦθεν ἡ φράσις *vertere stylum*, ἐσήμαινε τὸ ἐξαλείφειν τινὰ λέξιν. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐμπόδισαν τὴν χρῆσιν τοῦ ὀξέως τούτου ἐργαλείου, διότι πολλοὶ τὸ μεταχειρίσθησαν καὶ ὡς κακοποιὸν ἐγχειρίδιον. Διδάσκαλός τις ἐφρονεῦθη διὰ ξυλίνων δέλτων (*pugillares*) καὶ γραφίδων τῶν ἰδίων αὐτοῦ μαθητῶν. Ὅθεν ἐπενοήθη ἡ ἀντικατάστασις τῶν στύλων κατασκευασμένων ἐξ ὀστοῦ πτηνοῦ ἢ ἄλλου ζώου· οὕτως αἱ γραφαὶ τῶν Ῥωμαίων ὁμοιάζον ζωγραφίαις. Ὅποτεν δὲ ἔγραπον ἐπὶ ἀπαλοτέρας οὐσίας μεταχειρίζοντο καλὰ μους ἐσχισμένους εἰς τὸ ἄκρον, ὡς τὰ ἡμέτερα κονδύλια. Τὰς καλὰ μους οἱ ἄσιανοὶ μεταχειρίζοντες εἰσέτι ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ διαχέωσι τὴν βαφὴν τῶν ἡ τὴν μελάνην εὐχερέστερον ἐπὶ τοῦ χαρτοῦ.

Ὁ Νωδὲ (*) παρατηρεῖ, ὅτι, εἰς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ διατριβὴν του, περὶ τὸ 1642, εἶδε τινὰς τῶν κηρί-

(*) Naudé βιβλιογράφος καὶ βιβλιοθηκάρχος τῆς ἐν Παρισίῳ Μαζαρινῆς βιβλιοθήκης ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΓ'.

νων ἐκείνων δέλτων, (καλουμένων Pugillares, καθότι ἐκρατοῦντο διὰ μιᾶς χειρὸς), καὶ ἄλλους ἐκ φλοιοῦ δένδρων, ὃν οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο ἀντὶ χάρτου.

Ἐπὶ τῶν δέλτων τούτων ἢ πινακοβιβλίων (table-books), ὁ Κ. Astle παρατηρεῖ, ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξηκολούθουν τὴν χρῆσιν κηρίνων πινακοβιβλίων πολὺ μεταγενεστέρων τοῦ παπύρου, καὶ ὅτι φύλλα καὶ δέρματα ἦσαν λίαν εὐχρηστά, καθότι ἤρμοζον εἰς διόρθωσιν πρωτοτύπων συγγραφῶν ἐκ τούτων τῶν πινακοβιβλίων ἀντέγραφον τὰ συνθέματα τῶν ἐπιδωρομένων ἐπὶ βιβλίων περγαμηνῶν, ἐὰν ταῦτα προωρίζοντο εἰς ἰδίαν τῶν συγγραφέων χρῆσιν· ἀλλ' ἐὰν ἐγίνοντο διὰ πώλησιν, ἢ ἵνα τεθῶσιν εἰς βιβλιοθήκην οἱ Librarii ἢ ἀντιγραφεῖς ἐξετέλουν τὸ ἔργον. Ἡ ἐπὶ πινακοβιβλίων γραφὴ ἐπιδοκιμάζεται ἰδίως ὑπὸ τοῦ Κυντιλιανοῦ εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ δεκάτου βιβλίου τῶν θεσμῶν τοῦ· διότι ὁ κηρὸς εὐκόλως ἐξαλείφεται πρὸς πᾶσαν διόρθωσιν, καὶ ὁ συγγραφεὺς οὗτος ὁμολογεῖ ὅτι ἀσθενὴς ὄρασις δὲν δύναται νὰ ἴδῃ καλῶς ἐπὶ παπύρου, καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἡ συχνὴ ἀνάγκη τοῦ ἐμβάπτειν τὸν κάλαμον ἐπὶ τοῦ μελανοδοχείου ἐπιφέρει ἀργοπορίαν εἰς τὴν χεῖρα καὶ χαύνωσιν εἰς τὴν ταχύτητα τοῦ νοός. Τινὰ τῶν πινακοβιβλίων τούτων συμπεραίνεται ὅτι ἦσαν ὀγκώδη καὶ ἰσως βαρέα, διότι περὰ Πλάτωνα παρίσταται μαθητὴς συντρίβων τὴν κεφαλὴν τοῦ διδασκάλου τοῦ διὰ πινακοβιβλίου. Οἱ κριτικοί, κατὰ τὸν Κικέρωνα, ἀναγινώσκοντες τὰ κηρίνα τῶν χειρόγραφα συνείθιζον νὰ σημειώνωσι σκοτεινὰς ἢ ἐλαττωματικὰς φράσεις διὰ τῆς προσθήκης τμήματος ἐρυθροῦ κηροῦ, ὅπως θέλομεν ἡμεῖς πράξει τὸ τοιοῦτον παρεγγράφοντες δι' ἐρυθρὰς μελάνης.

Διὰ τῆς λέξεως κοινδύλιον ἐν τῇ μεταφράσει τῆς βίβλου πρέπει νὰ ἐννοῶμεν σιδηροῦν στύλον. Πινακοβιβλία εἰς ἐλέφαντος μεταχειρίζομεθα καὶ τὴν σήμερον σημειόνοντες προχειρῶς ἄξια μνήμης δι' ἐπίτηδες μαλυδοκοινδύλων. Οἱ Ῥωμαῖοι συνείθιζον νὰ γράφωσι τὰ διατάγματα τῆς γερουσίας διὰ μέλανος χρώματος καὶ ἡ ἑκφρασις libri elephantini, ἅτινα συγγραφεῖς τινες εἰκάζουσιν ὡς ὄντα βιβλία, λεγόμενα ὡς ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ἐλεφάντινα, ἦσαν λίαν πιθανῶς ἐξ ἐλέφαντος, ὀδόντος ἐλεφαντίνου, καὶ ταῦτα ἀναμφιβόλως παρὰ τοῖς Ῥωμαῖοις ἦσαν σπάνια.

Ὁ κισσηρώδης λίθος ἦτο γραφικὴ τις ὕλη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, χρήσιμος εἰς τὸ λειαίνειν τὴν τραχύτητα τῆς περγαμηνῆς ἢ ὁξύνειν τοὺς καλάμους τῶν.

Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ τέχνη τοῦ γράφειν προέβη εἰς τὸ ζωγραφίζειν διὰ ποικίλων εἰδῶν μελάνης. Ὁ νέος οὗτος τοῦ γράφειν τρόπος ἐπέφερε τὴν ἀνακάλυψιν ἄλλων ὑλῶν ἀρμοδίων πρὸς γραφήν, ὡς τῶν λεπτῶν φλοιῶν δένδρων καὶ φυτῶν, καὶ τελευταῖον, ὅτε ταῦτα παρετηρήθησαν ὑποκείμενα εἰς εὐρωτιάσιν, ἐπεχειρίσθησαν τὴν κατασκευὴν τῶν δένδρων τῶν ξύλων· ἐπὶ ξηρῶν δερμάτων ὄφειον ἐγράφον ἀπαξ ἢ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια. Ἡ δὲ πρώτη χώρα ἐν ᾗ ἤρξατο ἡ ἐργασία τῶν δερμάτων τούτων ἦν ἡ Πέργαμος τῆς Ἀσίας, ἐξ οὗ καὶ τὸ Λα-

τινικὸν ὄνομα τῶν περγαμηνῶν (pergameneae). Τὰ δέρματα ὁμῶς ταῦτα εἶναι κάλλιον γνωστὰ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ καθαροῦ Λατινισμοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα μεμβράναι (membranae), οὕτω καλούμεναι ἐκ τῶν μεμβρανῶν τῶν διαφόρων ζώων, ἐξ ὧν αὐταὶ συνετίθεντο. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον περγαμηνὰς τριῶν χρωμάτων, λευκοῦ, ἐρυθροῦ καὶ πορφυροῦ. Ἐν Ῥώμῃ ἡ λευκὴ περγαμηνὴ ἀπῆρσε, καθότι ὑπέκειτο εἰς ῥύψωσιν μᾶλλον τῶν ἄλλων, καὶ κατέπλησσε τὴν ὄρασιν. Ἐγχαρὸν δὲ γενικῶς διὰ χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν γραμμάτων ἐπὶ πορφυρᾷ ἢ ἰσιδεύῃ περγαμηνῇ. Τὸ ἔθιμον τοῦτο προέβη ἐξακολουθοῦν μέχρι τῶν πρώτων ἐποχῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀντίγραφα τῶν Εὐαγγελιστῶν τοῦ εἰδους τούτου διατηροῦνται ἐν τῇ Βρετανικῇ Μουσεῖῳ.

Ὅτε οἱ Αἰγύπτιοι μετεχειρίζοντο πρὸς γραφήν τὸν φλοιὸν φυτοῦ, καλούμενον πάπυρον, ἡ μέθοδος αὕτη, ἐνεκα τῆς εὐχερείας τῆς, ἀντικατέστησεν ὅλας τὰς προηγηθείσας. Τὸ φυτὸν τοῦτο ἐβλάστανεν ἀφθόνως ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Νείλου, καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὸν ἡμέτερον χάρτην πάπυρον (paper), μολοντί ὁ ἡμέτερος κατασκευάζεται ἤδη ἐκ λινarioῦ ἢ ἐφθαρμένων ὑφασμάτων, ἐνῶ πρότερον ἐγίνετο ἐκ βαμβάκομαλλίου, καὶ ἦτο εὐφθαρτος καὶ ὑποπράσινος. Μετὰ τὴν Η'. ἐκατονταετηρίδα ὁ πάπυρος ἀντικατεστάθη διὰ τῆς περγαμηνῆς. Οἱ Σῖναι κατασκευάζουσι τὸν χάρτην τῶν ἐκ μετάξης, καὶ ἡ χρῆσις τοῦ χάρτου εἶναι ἀρχαία, καθότι εὐρίσκεται ἡ ὀνομασία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λατινισταῖς, charta ἢ chartae. Πρὶν δὲ ἡ χρῆσις τῆς περγαμηνῆς ἢ τοῦ παπύρου μεταβῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, μετεχειρίζοντο οὗτοι τὸν λευκὸν φλοιὸν τὸν εὐρισκόμενον μεταξὺ τοῦ ξύλου καὶ τοῦ ἐξωθεν φλοιοῦ τῶν δένδρων, καὶ τὴν δερματώδη ταύτην οὐσίαν ἐκάλουν βίβλον (liber), ἐξ οὗ ἡ Λατινικὴ λέξις liber, βιβλίον, καὶ ἡ Γαλλικὴ livre, βιβλίον. Οἱ Ἀγγλοὶ, καταγόμενοι ἐκ βορείων φυλῶν, καλοῦσι τὸ βιβλίον, (liber) book, ἐκ τοῦ Δανικοῦ bog, φηγός, καθότι ἐπὶ τοῦ δένδρου τούτου ὄντος ἀφθόνου ἐν Δανιμαρκίᾳ συνείθιζον νὰ γράφωσιν. Εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀντὶ νὰ περιελίττωσι τὸν φλοιὸν τούτον, τὴν περγαμηνὴν ἢ τὸν χάρτην, ὡς ἡμεῖς κάμνομεν, τὸν περιέστρεφαν ἀφοῦ ἐγράφον, καὶ τὸ Λατινικὸν ὄνομα ὅπερ ἔσχον τὰ περιελίγματα ταῦτα μετέβη καὶ εἰς ἡμᾶς ὡς καὶ ἄλλα ὀνόματα. Λέγομεν λοιπὸν τόμος (volume), ἂν καὶ τὰ βιβλία ἡμῶν συντίθενται ἐκ φύλλων συνδεδεμένων ὁμοῦ. Τὰ δὲ βιβλία τῶν ἀρχαίων ἐντὸς τῶν βιβλιοθηκῶν ἵσταντο ὀρθία ἐν σχήμασι κυλίνδρου, ἐπιγεγραμμένα ἐξωθεν ἐρυθροῖς γράμμασι καὶ ὁμοιάζοντα ἐπὶ τῶν σανίδων τῆς βιβλιοθήκης με μικρὰν κιονοστιχίαν.

Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον τὴν αὐτὴν μετ' ἡμᾶς φιλόκαλον περιέργειαν εἰς τὴν κομψὴν καὶ πλουσίαν τῶν βιβλίων τῶν κατασκευῇ. Ὁ Προπέρτιος περιγράφει πίνακας περιχρύσους καὶ ὁ Ὀβίδιος σημειοὶ τοὺς ἐρυθροὺς αὐτῶν τίτλους, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐκτός τῆς πορφύρας μετ' ἧς τὰ περιέβαπτον, καὶ τοῦ βενστοῦ χρυσοῦ, τὸν ὁποῖον μετεχειρίζοντο ὡς μελάνην, ἐπεκόσμουσαν τὰ καλύμματα τῶν με πολυτίμους λίθους

βιβλίου εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς πόλεως Τρέβης (Trevés) χειρόγραφον, δῶρον ἡγεμονίδος εἰς μοναστήριον τι, κεκλυμένον μὲ πολύτιμα κοσμήματα ἀρχαία. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Ἐκκλησίας ἐξωγράφον κοινῶς ἐπὶ τῶν καλυμμάτων τῶν ἱερῶν βιβλίων τὸν Χριστὸν ἀποθνήσκοντα. Εἰς τὴν περίογον βιβλιοθήκην τοῦ Κ. Δουσίου (Douce) ὑπάρχει Ψαλτήριον, ὑποτιθέμενον ὅτι ἀνήκεν εἰς Κάρολον τὸν Μέγαν (Charlemagne), ἔχον τὴν περγαμνὴν πορφύρεον καὶ τὰ γράμματα χρυσᾷ. Τὰ ἀνατολικά ἐθνη ἡγάπων φαίνεται νὰ κοσμῶσι τὰ χειρόγραφα σὺν διακοσμητικῶν βαφῶν καὶ ἐπικοσμημάτων. Δείγματα χειρογράφων Ἀραβικῶν δεικνύονται πλουσίως κεκοσμημένα εἰς τινὰς τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκας. Ὁ Κ. Οὐίλλιελμος Jones περιγράφει ἀνατολικὸν τι χειρόγραφον, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα τοῦ Μωάμεθ, ἐν φαντασιωδῶς κεκαλλωπισμένον μετ' ἀνθοστεφάνων λειρίων, εὐτρεπισμένον μὲ ὠραία χρώματα καὶ ἄλλα χρυσᾷ ἐγκαλλωπίσματα. Τὰ βιβλία τῶν περιφανέστερων τῆς Περσίας συγγραφέων εἶναι γεγραμμένα εἰς μεταξύνον χάρτην κατὰ πειρασμένον μὲ κοινὰ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, αἱ σελίδες εἶναι συχνάκις κεχρωματισμέναι καὶ τὸ ὅλον βιβλίον εἶναι ἐνίοτε ἀρωματισμένον, καὶ ἀποπνέει τὴν εὐωδίαν τοῦ ροδολαίου ἢ ἄλλης τοιαύτης οὐσίας.

Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον διάφορα εἶδη περγαμνῶν, ἔχοντα ὁμοίως καὶ διάφορα ὀνόματα, οἷον *Δύγουστιάδος χάρτης*, *Λιβυανὸς χάρτης*, ἀναφορικῶς πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους ὁ *Λευκὸς χάρτης* (*charta blanca*) ἐκαλεῖτο οὕτως ὡς ἐκ τῆς στιλβούσης λευκότητός του. Ἰσως ἐκ τούτου προῆλθε τὸ παρ' ἡμῖν *charte blanche*. Ἐπὶ τοῦ μέλανος χάρτου (*charta nigra*) τὰ γράμματα ἦσαν λευκά ἢ ἄλλου χρώματος.

Ὁ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν χάρτης ὑπερτερεῖ πάσῃ γραφικῇ ὕλης διὰ τε τὸ εὐκαλὸν καὶ τὸ εὐχρηστον αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον ἐργαστήσιον τοῦ χάρτου ἐν Ἀγγλίᾳ ἀνηγέρθη εἰς τὴν πόλιν Dartford, ὑπὸ τινος Γερμανοῦ, τὸ 1588, ὅστις ἀνηγορεύθη ἱππότης ὑπὸ τῆς Ἑλισσάβετ· ἀλλὰ μόλις περὶ τὸ 1713 Θωμᾶς τῶν Warthins, χαρτοπώλης, ἐτελειοποίησε τὸν χάρτην δι' ἰδίων του ἐφευρέσεων, καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὀφείλομεν τὴν καταγωγὴν τῶν πολυαριθμῶν ἡμῶν χαρτουργειῶν. Ἡ Γαλλία μέχρις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἐπρομηθεύετο χάρτην εἰς Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν.

Τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ χαρτοποιεῖα εἶχον μικρὰν ἐνθάρρυνσιν καὶ προαγωγὴν μέχρι τοῦ 1662. Αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις συγγραφέως τινὸς (τοῦ Fullo) εἶναι περίεργοι ὡς πρὸς τὸν χάρτην τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. «Ὁ χάρτης μαρτυρεῖ κατὰ τινα τρόπον τὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας, ἐν ᾗ κατασκευάζεται· ὁ Βενετικὸς εἶναι καθάριος, ἐλαστικὸς καὶ κομψός· ὁ Γαλλικὸς ἐλαφρὸς, λεπτὸς καὶ ἀκαμπτos· ὁ Ὀλλανδικὸς πυκνός, βαρὺς καὶ παχὺς καὶ σπογγώδης. Παραπονεῖται ὅτι τὰ ἀγγλικά χαρτουργεῖα δὲν λαμβάνουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἐνίσχυσιν· ἀναφορικῶς ὡς πρὸς τὰς μεγάλας χρηματικὰς ποσότητας, αἰτι-

ναι ἐτησίως δαπανῶνται πρὸς ἀγορὰν χάρτου ἐξ Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Γερμανίας, καὶ ἠδύναντο βεβαίως νὰ ἐλαττωθῶσιν, ἐὰν τὰ ἐγχώρια χαρτοποιεῖα ἐδελτιοῦντο. Πρὸς τοὺς ἀντιτείνοντας ὅτι δὲν δύναται ὁ ἀγγλικὸς χάρτης νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν τῆς Βενετίας, ἀποκρίνομαι ὅτι οὕτε ἡ ἡμετέρα ὕλη ἔχει τὴν καθαρότητα τῆς βενετικῆς, ἀλλ' ὅμως αἱ πράσιναι ὕλοι τῆς Sussex ἀποφέρουσιν ἀξιόλογα κέρδη εἰς τοὺς κατασκευαστὰς καὶ τοὺς πωλητὰς, καὶ ὁ σπογγώδης ἡμῶν χάρτης δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπικερδής. » Ὁ σημερινὸς γερμανικὸς πρὸς τύπωσιν χάρτης προξενεῖ μεγάλην διασφύδα καὶ εἰς τοὺς τυπογράφους καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας, διότι τὰ τοῦ τόπου τούτου χαρτοποιεῖα μεταχειρίζονται εὐτελεστάτας ὕλης. Τὰ παλαιόπανα εἶναι σπάνια, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ συγγραφεῖς, ἕνεκα τῆς πλουσιότητος τῆς γλώσσης των, εἶναι πολυάριθμοι καὶ πολῦτιμοι.

Ὁ Κ. Astle παράπονται πικρῶς διὰ τὴν κακὴν ποιότητα τῆς ἀγγλικῆς μελάνης παραβάλλων αὐτὴν πρὸς τὴν τῆς ἀρχαιότητος. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀτέλεια τῆς γραφικῆς ὕλης πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς ἀπλὴν ἀμέλειαν· ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ σημαντικοῦ κέρδους, ὅπερ ἀπολαμβάνει ἡ κοινωνία ἐκ τῆς χρήσεώς της, καὶ τῆς αἰσχροκερδείας τῶν παραποιητῶν, εἶναι ἄξιον νὰ τεθῇ νόμος τις περιορίζων τὴν ἀγυρτείαν. Ἡ κατασκευὴ μελάνης εἶναι ἀπλὴ, ἀλλὰ βεβαίως οἱ ἀρχαῖοι προήγαγον εἰς μεγίστην τελειοποίησιν τὴν ὕλην ταύτην. Τὰ Σαξωνικά χειρόγραφα γραφέντα ἐν Ἀγγλίᾳ διατηροῦσιν εἰσέτι ἀπαράμιλλον στιλπνότητα χρώματος. Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Ιε' καὶ Ις' ἐκατονταετηρίδος, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ τῆς Β' ἢ τῆς Ιβ', μαρτυροῦσι τὴν ἀξιολογότητα, καὶ τὴν καθαρὰν διατήρησιν τῶν πρώτων, ἐνῶ τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων εἶναι τοσοῦτον ἐξίτηλα, ὥστε μετὰ μεγίστης ἀναγινώσκονται δυσκολίας.

ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἤδη διαφόρων χρωμάτων μελάνας. Εὐρίσκομεν χρυσὴν καὶ ἀργυρᾶν, ἐρυθρὰν, πρασίνην, ροιὰν καὶ κυανὴν· ἀλλ' ἡ μαύρη μελάνη θεωρεῖται ὡς ἡ ἀξιολογωτέρα γραφικὴ ὕλη.

(Ἐκ τῶν τοῦ I. D' Israeli.)

X. A. Π.

ΤΙΤΛΟΙ ΗΓΕΜΟΝΩΝ.

—ο—

Εἰς χώρας ὅπου ὁ δεσποτισμὸς εἶναι παντοδύναμος καὶ ἀπολύτως ἐθελότροπος, οἱ τίτλοι τῶν ἡγεμόνων ἐπήγασαν εἴτε ἐκ τῆς μέθης καὶ καταχρήσεως τῆς ἰσχύος, εἴτε διότι ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ ἐθεωρήθη ὡς ὑψηλὴ καὶ ἐξαιρέτου φύσεως, καὶ ἐπομένως οἱ λαοὶ ἐξέφρασαν τὴν ἰδέαν των περὶ τοῦ καθαρῶν μονοκρατορικοῦ αξιώματος δι' ἐνεργητικῆς περιγραφῆς ἀσιατικῆς φαντασίας.

Ὁ ἡγεμόνης τῶν Νατσαίων θεωροῦνται ὡς τέ-